

середовище як рівноправному партнеру зі своїми національними економічними інтересами і сформувати інноваційну систему, кількісні й якісні параметри якої наближатимуться до світових стандартів.

1. Шоукун І.А. Моделі інноваційного розвитку: міжнародний досвід та уроки для України // Проблеми науки. – 2002. – № 8. – С. 26–34.
2. Олійник О.С. Інноваційна діяльність та охорона інтелектуальної власності в Україні // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 2. – С. 60–75.
3. Семиноженко В. Технологічні науки України: перший досвід формування інноваційної економіки // Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 16–21.
4. Сизоненко В.О. Інтелектуальний капітал як умова зростання промислового виробництва // Теор. та прикладні питання економіки.

– К., 2004. – Вип. 4. – С. 95–102.
5. Філіпенко А.С. НЕП: як не випасти із глобального цивілізаційного поступу // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 2. – С. 6–7.
6. Иванова Н. Национальный инновационный системы // Вopr. економики. – 2001. – № 7. – С. 59–70.
7. Норт Д. Институции, институциональнi змiни та формування економики. – К., 2000.
8. <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/444/35888/9>.
9. Назарян М. Инновационное развитие как основа интеграции Украины в Североатлантический Союз // Екон. часопис. – XXI. – 2003. – № 4. – С. 33–35.
10. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економики України. – Л., 2001.
11. Морозов Т. Особенности национальных технопарков в Украине // Пробл. науки. – 2001. – № 12. – С. 108–112.
12. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки). Шляхом європейської інтеграції. – К., 2004.

Надійшла до редакції 25.05.04

А.С.Крикпій, канд. екон. наук, проф.

ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто актуальні проблеми фінансування вищих навчальних закладів в Україні в умовах трансформаційної економіки. Особливу увагу приділено вдосконаленню механізму формування державного замовлення на підготовку фахівців, визначенню критеріїв розміщення державних замовлень у вищих навчальних закладах.

Також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кредитної політики держави у сфері освітніх послуг, у тому числі щодо регулювання процесів підготовки фахівців з вищою освітою. Обґрунтовано доцільність створення освітнього банку з метою надання доступу до вищої освіти більшій чисельності студентів на платній основі. Запропоновано підходи щодо оцінки ефективності діяльності вищого навчального закладу.

This article reviews important aspects of financing higher educational institutions in Ukraine in terms of transitional economy. Special attention is being paid to improvement of the state-order mechanism for professional education, defining criterions for placing the state order in higher educational institutions.

At the same time we stated proposals for the state credit policy reform in the sphere of rendering educational services, including regulation of the educational process for professionals with higher education degree. We proved the necessity to establish a special kind of educational bank, in order to provide access to higher education for a wide range of students on pay-for-education basis. We also proposed evaluation criterions for defining efficiency of higher educational institutions.

Важливим напрямом удосконалення системи вищої освіти є збереження за вищими навчальними закладами державної форми власності статусу бюджетних установ, диверсифікація джерел фінансування ВНЗ, підвищення соціальної захищеності випускників ВНЗ та надання їм реальної допомоги у працевлаштуванні.

Впровадження ринкових відносин ускладнило фінансовий механізм вищої освіти, взаємовідносини ВНЗ з підприємствами відповідного виду економічної діяльності. Подальше вдосконалення фінансового механізму не повинно обмежувати доступність вищої освіти, особливо для талановитої молоді із незаможних верств населення. При цьому треба враховувати й ту обставину, що приватний сектор освіти, як правило, пропонує ті освітні послуги, які приносять досить високий прибуток і не потребують значних капіталовкладень.

Так, в Україні до теперішнього часу недержавні вищі навчальні заклади при підготовці фахівців надавали перевагу спеціальностям з міжнародного менеджменту, юриспруденції, банківської справи, тоді як інженерні спеціальності здебільшого залишалися поза їх увагою. Тому в найближчий час важливо зберегти за ВНЗ державної форми власності статус бюджетних установ, удосконалити механізм формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою.

Для збереження ролі державного замовлення як механізму підготовки фахівців Законом України "Про вищу освіту" визначено, що у вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс навчання за державним замовленням, має становити не менше 51 % від загальної кількості студентів, зарахованих на перший курс [1, с. 11].

Ця норма Закону повинна була набрати чинність при прийомі студентів 2003 р. Однак значна частина державних вищих навчальних закладів не була готова до цього, і тому Законом України "Про внесення змін до

Закону України "Про вищу освіту" було встановлено, що положення частини четвертої статті 23 набудують чинності з дня прийняття рішення про набір студентів 2005 р. [1, с. 10–11].

За 1995–2000 рр. в Україні відбувалося інтенсивне скорочення прийому студентів до ВНЗ за рахунок коштів державного бюджету і збільшення питомої ваги тих, хто навчався за рахунок фізичних та юридичних осіб. Внесення зазначених змін до чинного законодавства, а також економічне зростання країни за останні роки дозволили призупинити скорочення частки прийому студентів за рахунок коштів державного бюджету як у вищих навчальних закладах I–II, так і III–IV рівнів акредитації (див. табл.).

В Україні у ВНЗ III–IV рівнів акредитації на початок 2003/2004 навчального року 61,6 % студентів навчалися за рахунок фізичних та юридичних осіб, 37,0 % – за рахунок державного бюджету, 0,8 % – за рахунок міжгалузевих міністерств (відомств) і 0,6 % – за рахунок місцевого бюджету. Водночас дещо активніше беруть участь органи місцевого самоврядування в підготовці фахівців у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації.

На нашу думку, з метою посилення впливу центральних органів виконавчої влади на розвиток вищої освіти відповідно до основних стратегічних напрямів розвитку національної економіки та її головних пріоритетів і завдань, необхідно посилити участь міністерств і відомств у підготовці фахівців у вищих навчальних закладах. При цьому особлива роль має бути відведена вдосконаленню механізму формування державного замовлення на підготовку фахівців.

Таблиця. Дані про прийом студентів до вищих навчальних закладів за джерелами фінансування (1995–2003 роки)¹⁾

Вищі навчальні заклади	Роки					2003 до 1995, %
	1995	2000	2001	2002	2003	
I–II рівнів акредитації						
Усього прийнято студентів, тис. осіб	188,8	190,1	201,2	203,7	202,5	107,3
У тому числі:						
За рахунок державного бюджету	135,4	76,3	74,6	74,8	75,4	55,7
Відсоток від загального прийому	71,7	40,1	37,1	36,7	37,2	-
III–IV рівнів акредитації						
Усього прийнято студентів, тис. осіб	206,8	346,4	387,1	408,6	432,5	209,1
У тому числі:						
За рахунок державного бюджету	152,4	134,2	137,4	146,7	153,1	100,5
Відсоток від загального прийому	73,7	38,7	35,5	35,9	35,4	-

Примітка. Розраховано за: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/2001 навчального року: Стат. бюлетень. – К., 2001. – С. 26; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2001/2002 навчального року: Стат. бюлетень. – К., 2002. – С. 25; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2002/2003 навчального року: Стат. бюлетень. – К., 2003. – С. 26; Основні показники вищих навчальних закладів України на початок 2003/2004 навчального року: Стат. бюлетень. – К., 2004. – С. 28.

Про доцільність такого підходу свідчать результати досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Наприклад, Н.Бар, вказуючи на успіхи ринкової економіки, у той же час підкреслює неспроможність ринку праці, зокрема у сфері професійного навчання. Він вважає, що професійне навчання вимагає оптимального поєднання дій держави і приватного сектору [2, с. 78].

Водночас, В.Гесков вказує, що в багатьох країнах інвестиції в підготовку кадрів недостатні для економічного зростання та соціального розвитку. Більше того, роботодавці та працівники можуть бути не зацікавлені вкладати кошти у професійну підготовку. Вони також можуть неефективно використовувати інформацію про стан і перспективи розвитку ринку праці на ринку освітніх послуг [3, р. 9–10].

Заслугує на увагу пропозиція В.А.Савченка, Т.М.Кірюя і О.М.Кузнєцової щодо підвищення ефективності підготовки спеціалістів відповідно до попиту ринку праці. Вони вважають, що слід встановити критерії, які визначають доцільність розміщення державного замовлення у ВНЗ, підпорядкованим окремим міністерствам і відомствам.

Такими критеріями, на їх думку, мають стати:

- 1) розміщення державних замовлень на конкурсній основі;
- 2) виділення державних замовлень тим ВНЗ, де великий відсоток працевлаштування випускників;
- 3) розміщення державного замовлення у ВНЗ, випускники яких по закінченні навчання отримують високу заробітну плату, забезпечують галузеві пріоритети розвитку економіки [4, с. 112].

В умовах збільшення чисельності студентів, які навчаються за рахунок власних коштів, важливого значення набуває вдосконалення кредитної політики щодо регулювання процесів підготовки фахівців з вищою освітою. На виконання ст. 11 Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" Кабінет Міністрів України затвердив Порядок надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форм власності [5, с. 14; 6, с. 12–13].

Разом з тим із впровадженням на практиці системи кредитування студентської молоді у віці до 28 років для здобуття нею освіти у вищих навчальних закладах виникла низка проблем, пов'язаних, у першу чергу, з відшукуванням додаткових резервів щодо збільшення обсягів пільгового довгострокового кредитування молоді для здобуття нею вищої освіти.

Для розв'язання цих проблем у 2003 р. постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку

надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти" затверджено новий Порядок надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти [5, с. 12–14]. Якщо відповідно до попереднього Порядку кредити видавалися до початку навчання у ВНЗ, тобто лише першокурсникам, то тепер, відповідно до нового Порядку, студенти можуть одержати кредит і в процесі навчання. У 2003 р. з 15 млн грн, виділених державою на зазначені цілі, 5 млн пішли на нові кредити для студентів.

Новим Порядком надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти також передбачено, що одержувач кредиту, який після закінчення вищого навчального закладу пропрацював за фахом не менше ніж п'ять років у державному або комунальному закладі чи установі в сільській місцевості, кредит і відсотки за користування ним не повертає, що підтверджується щороку на момент сплати довідкою з місця роботи.

На нашу думку, прийняття й нового Порядку надання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти не розв'язує цю складну проблему. Можливості державного бюджету для довгострокового кредитування населення з метою одержання вищої освіти обмежені. Додаткові кредитні ресурси слід шукати шляхом залучення в комерційний обіг коштів, що перебувають на рахунках вищих навчальних закладів, зацікавлених підприємств того чи іншого виду економічної діяльності. Створення в Україні спеціалізованого освітнього банку дозволить суттєво збільшити чисельність студентів різного рівня матеріального забезпечення, які побажають одержати освіту у ВНЗ на платній основі.

У світовій практиці все більшого поширення набуває підхід, згідно з яким оцінювання ефективності діяльності вищого навчального закладу доцільно здійснювати на основі даних про відсоток працевлаштування його випускників відповідно до опанованої спеціальності, величини заробітної плати випускників після закінчення навчання.

1. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.02 № 2984-III // Голос України. – 2002. – № 43. – С. 10–15. 2. Барр Н. Рынок труда и социальная политика в Центральной и Восточной Европе. Переходный период и дальнейшее развитие: Пер. с англ. – М., 1997. 3. Gasskov V. Managing vocational training systems: A handbook for senior administrators. – Geneva, 2000. 4. Праця, зарплата, соціальний захист: проблеми та шляхи вирішення / За ред. Т.М.Кірюя. – К., 2002. 5. Про затвердження Порядку надання молодим громадянам пільгових довгострокових кредитів для здобуття освіти у вищих навчальних закладах за різними формами навчання незалежно від форм власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2000. № 844 // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 102. – С. 12–13. 6. Про затвердження Порядку надання цільових пільгових кредитів для здобуття вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.2003. № 916 // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 119. – С. 12–14.